

О. М. ЖУК

Олена Миколаївна Жук, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ

РЕЖИМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У сучасних умовах реформування пенітенціарної системи режим відбування покарання в установах виконання покарань повинен сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку та впливати на їх виправлення і ресоціалізацію. Відповідно до режимних вимог засуджені носять одяг єдиного зразка, підлягають обшуку й огляду, не мають права мати при собі гроші, цінні папери та речі. Адміністрація установи має також право, за наявності підстав, оглядати речі засуджених і вилучати заборонені речі й документи.

У ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України дається поняття режиму у виправних і виховних колоніях. Це – встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених¹.

Так, О. Г. Колб, аналізуючи запобігання злочинів у кримінально-виконавчих установах, вважає, що понад 60 % злочинів в УВП вчинялися порушниками режиму, тобто такими засудженими, які мали не більше двох дисциплінарних проступків упродовж року та не вчиняли злісних випадків порушення режиму (одноразове вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів тощо), і які не беруться на обліки оперативних служб, оскільки це не передбачено відповідними актами ДКВС України². А. Х. Степанюк визначає режим покарання (в даному випадку – позбавлення волі) як встановлену кримінально-виконавчим законодавством сукупність правил поведінки засуджених (режим відбування покарання) і заходів, що здійснюються органами й установами виконання покарань, спрямованими на досягнення цілей покарання. Тому режим розглядається як засіб виправлення засуджених та виконання і відбування покарання³.

Г. С. Семаков та І. С. Яковець вважають, що режим – це сукупність вимог, певних правил режиму, взятих в динамічному аспекті, що мають обов'язковий характер як для засуджених, так і для персоналу та інших осіб⁴. М. О. Беляєв зазначив, що режим – це діяльність виправно-трудової установи (УВП), що регулюється нормами виправно-трудового права, з ізоляції засуджених та нагляду за ними, здійсненню обмежень, пов'язаних з позбавленням волі, виконання засудженими власних обов'язків та здійснення належних їм прав, створення умов для успішного використання засобів виправно-трудового впливу, що гарантуються заходами стягнень і заохочень⁵. М. О. Стручков визначає, що режим виконання покарань відображає те, що у відповідності до закону, притаманного даному покаранню і відображає його зміст⁶.

Відповідно до ст. 138–139 Кримінально-виконавчого кодексу України в місцях позбавлення волі для жінок передбаченні такі види виправних колоній:

- мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами утримання, де відбувають покарання засуджені вперше до позбавлення волі за незначні злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також особи, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому цим Кодексом;
- середнього рівня безпеки – жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії⁷.

Проведений нами аналіз кримінологічної характеристики жінок, засуджених до позбавлення волі, показав, що залежно від виправлення та ресоціалізації слід підрозділяти на чотири категорії:

- жінки, які характеризують себе позитивно;
- жінки з нейтральною поведінкою;
- жінки з негативною поведінкою;
- жінки зі злістю, які систематично порушують режим.

Законодавством України передбачено, що жінки, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, у своїх правах та обов'язках прирівнюються до чоловіків. Однак жінки мають право на вагітність і народження дитини, що потребує до них особливого підходу, тому в КВКУ передбачено цілий ряд пільг для засуджених вагітних жінок та жінок, які мають дітей до трьох років.

Однією із пільг для жінок, засуджених до позбавлення волі, є право придбати за безготівковими рахунками продукти харчування та предмети першої необхідності на гроші, зароблені в колоніях, а також на гроші, одержані за переказами, за рахунок пенсій та іншого доходу. Вагітним жінкам та жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється придбати продукти харчування і предмети першої потреби на суму мінімального розміру заробітної плати.

Засудженим жінкам, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, дільницях соціальної реабілітації, виправних колоніях середнього рівня безпеки та виховних колоніях, можуть бути дозволені короткострокові виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу на проїзд (три доби), у зв'язку зі смертю, тяжкою хворобою родича, що загрожує життю, стихійним лихом. КВКУ передбачено, що важко хворі засуджені, вагітні жінки, які мають дітей в будинках дитини при виправних колоніях, можуть одержувати додаткові посилки (передачі) і бандеролі в кількості і асортименті, які визначаються медичним висновком.

За даними нашого дослідження в 2012 р. 36,5 % жінок скористалися правом на одержання посилок та бандеролей. Із них 7,6 % одержали максимальну їх кількість, 26,3 % скористалися цим правом, але не одержували їх, більше 60,0 % не одержували посилок та бандеролей зовсім.

Серед тих, хто постійно одержував бандеролі, 18,7 % в момент перебування в УВП були у шлюбі; 34,4 % жінок, які одержували бандеролі, – відбували покарання строком від трьох до п'яти років; 27,6 % – від п'яти до восьми років; 15,6 % засуджених жінок одержують бандеролі та посилки постійно; 37,8 % одержують не максимально дозволена їх кількість. Необхідно зазначити, що протягом останніх чотирьох років кількість жінок, які регулярно одержує посилки, зменшилася майже вдвічі. Це свідчить про погіршення матеріального становища сім'ї, родичів засуджених та знайомих засуджених.

Якщо проаналізувати грошові перекази, що їх отримують засуджені жінки, то в 2012 р. лише 10,4 % жінок отримали грошові перекази. В основному це – жінки від 25 до 35 років, при чому більшість з них були одружені.

Відповідно до ст. 114 КВКУ жінкам, які мають дітей і батьків, дозволяється відправити грошові перекази своїм родичам. Ця частина жінок досить незначна й становить 1,8 % від всіх засуджених, що необхідно пояснювати низькою заробітною платою.

В основному грошові перекази здійснюються жінками, у яких збереглась сім'я. Лише незначна частина з них відправляють перекази своїм батькам та родичам. Стаття 110 КВКУ передбачає, що кожна засуджена жінка має протягом року дозвіл на чотири телефонних розмови під контролем адміністрації по 15 хвилин кожна з оплатою з її власних грошей. Дозволяється також замінити тривалі побачення короткостроковими, а також тривалі або короткострокові побачення – телефонними розмовами.

Слід зазначити, що протягом останніх років спостерігається зниження кількості засуджених жінок, які взагалі виявили бажання телефонувати батькам та родичам, що становить 52,6 %. Таке явище можна пояснити відсутністю грошей або технічними можливостями.

Серед жінок, які виявили бажання телефонувати, найбільше було засуджених на строк від трьох до п'яти років (34,2 %), а найменше (16,0 %) серед тих, хто був засуджений на мінімальний строк, до одного року включно.

Залежно від сімейного стану не виявляло бажання телефонувати 60,3 % неодружених; 19,5 % – заміжніх жінок не хотіли дзвонити, тому, що хоча сім'я збереглась, але вона носить формальний характер.

Залежно від віку не бажають скористатися своїм правом на телефонні розмови жінки у віці 30–39 років (26,7 %) і 4–049 років (20,3 %). При цьому жінки, що скоїли повторно тяжкі злочини, вкрай рідко використовують телефонні розмови; їх кількість становить взагалі 1,2 %.

Значна частина з тих хто виїжджав у відпустку. З них 34,2 % відбувала строк покарання від трьох до п'яти років, 24,3 % – від п'яти до восьми років, 15,2 % – від восьми до десяти років, 10,2 % – відбували покарання до одного року включно. Отже, чіткого зв'язку між строком покарання й кількістю короткострокових відпусток не існує.

Відомо, що крім короткострокових виїздів жінки, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, мають право на довгостроковий виїзд у зв'язку з щорічною відпусткою. За даними нашого дослідження в 2012 р. 56,5 % жінок, які мали право на відпустку, нею не скористалося у зв'язку з відсутністю грошей або розривом сімейних зв'язків, і тільки 25,0 % засуджених жінок скористалися правом на відпустку, але без виїзду за межі виправної установи.

Найбільше правом довгострокової відпустки скористалися жінки, які відбувають строк покарання від трьох до п'яти років (38,2 %) і від п'яти до восьми років (28,2 %). Серед жінок, які не використовували короткострокові побачення, 64,3 % не були одружені, а 25,7 % були заміжніми. Якщо розглядати тривалі побачення жінок з родичами та сім'єю, то 14,3 % використали своє право на одержання тривалих побачень, близько 80,0 % жінок, які це право мали, але не використали взагалі, тільки кожна п'ята жінка використала право на тривале побачення, до яких не належали жінки зі строком покарання від трьох до п'яти років позбавлення волі.

Однією зі складових загальної характеристики засуджених жінок, яка характеризує ступінь виправлення засуджених, є вставлення до праці, навчання, участі в самодіяльних організаціях. Дослідження показало, що близько 96,5 % засуджених жінок працездатні, однак близько половини їх не забезпечені роботою, біля 60,2 % жінок до роботи ставляться сумлінно. Більшість жінок працює в швейному, меблевому виробництві,

сільському господарстві та господарському обслуговуванні. Дослідження показало, що твердо стали на шляхи виправлення 25,6 % жінок, не стали на шляхи виправлення – 36,4 %, злісних порушень режиму було 3,6 %.

Аналіз ступеня виправлення жінок під час відбування покарання в місцях позбавлення волі показав, що 39,4 % жінок характеризуються позитивно, 16,4 % – негативно, 42,6 % – нейтрально, 1,6 % є злісними порушниками режиму.

Якщо розглянути розподіл засуджених жінок в залежності від ступеня їх виправлення та ресоціалізації, то довели своє виправлення 34,5 %, твердо стали на шлях виправлення – 27,6 %, не стали на шлях виправлення – 31,2 %, злісні порушники режиму – 6,7 % жінок. Злісних порушників режиму та жінок, які не стали на шлях виправлення та ресоціалізації, найбільше серед неодружених, розлучених і осіб, які не мають зв'язків з родичами та сім'єю.

При вивченні режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі особливої уваги заслуговують вагітні жінки, а також жінки, які мають дітей до трьох років та відбувають покарання в установах виконання покарань середнього рівня безпеки. Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства жінка, яка чекає дитину і відбуває покарання в місцях позбавлення волі, має цілий ряд пільг.

По-перше, до цієї категорії жінок заборонено застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби, зброю, за винятком випадків, коли ця категорія осіб здійснює озброєний напад, який загрожує життю та здоров'ю громадян.

По-друге, жінкам які мають дітей, і вони з ними відбувають покарання в місцях позбавлення волі, дозволяються додаткові витрати грошових коштів на предмети першої необхідності за безлімітним рахунком за рахунок зароблених ними грошей, за рахунок пенсій та соціальних витрат, а також за рахунок грошей, які у них є на особистих рахунках або грошових переказах, які вони одержують від родичів та знайомих.

По-третє, жінкам, які мають дітей, дозволено здійснювати виїзди за територію виправних установ для влаштування дитини у родичів чи дитячому будинку після звільнення на волю. Ця відпустка надається при невідбутому строку покарання не більше ніж за рік до звільнення. При цьому адміністрація установи виконання покарань повинна домовитися з родичам або адміністрацією дитячого будинку та дати направлення.

Додаткова короткострокова відпустка може надаватися також засудженим жінкам, які мають неповнолітню дитину-інваліда за межами установи виконання покарань. Таким жінкам може бути надано короткострокову відпустку один раз в рік для побачення з неповнолітньою дитиною-інвалідом.

Вагітним жінкам і засудженим матерям, які годують немовлят, надається відпустка в дородовий та післяродовий період і забезпечується безоплатне годування за підвищеними нормами.

Для жінок, які мають дітей, в установах виконання покарань створюються будинки дитини та нормальні умови для її проживання і побачення з матір'ю. У деяких випадках засудженим жінкам дозволяється адміністрацією проживати з неповнолітньою дитиною, в окремих кімнатах по дві-три дитини одного віку.

Будинки дитини повинні бути у всіх жіночих установах виконання покарання, а якщо в деяких їх немає, для цих жінок з дітьми на території УВП виділяються окремі ізольовані блоки, де утримується така категорія жінок. Це положення стосується і неповнолітніх вагітних жінок, які повинні бути направлені в УВП, де є будинки дитини.

При досягненні дітьми трьох років вони повинні бути передані адміністрацією установи виконання покарань з дозволу матері родичам, або за рішенням органів опіки – в дитячі будинки. За рішенням адміністрації УВП можливе перебування дитини з матір'ю після досягнення нею трьох років у тих випадках, коли матері залишається один рік до звільнення з місць позбавлення волі.

Одною з особливостей відбування покарання засудженими жінками порівняно з чоловіками є можливість відстрочки відбування покарання вагітними жінками і засудженими жінками, які мають малолітніх дітей до трьох років.

Адміністрація після рішення суду про відстрочку відбування покарання звільняє жінку з установи виконання покарання, забезпечує їй та дитині безкоштовний проїзд до місця проживання і бере підписку про її явку у відділ внутрішніх справ за місцем проживання в трьохденний термін.

Якщо жінка, звільнена з відстрочкою відбування покарання, не стала в двотижневий строк на облік і порушує громадський порядок і трудову дисципліну, не виховує дитину і не турбується про неї, її попереджають. Якщо жінка і далі веде антисупільний спосіб життя, порушує трудову дисципліну, не виховує дитину або відмовляється від неї, орган внутрішніх справ направляє в суд подання про відміну відстрочки відбування покарання, виносить рішення про продовження відбування покарання й направляє жінку в установу виконання покарань під охороною. За таких обставин дитина відправляється з матір'ю в УВП, де є будинок дитини, або залишається у родичів чи направляється в дитячий будинок.

Однією із форм гуманного ставлення до жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, є норма житлової площі, що встановлюється для кожної із засуджених жінок. Для чоловіків – не менше 3 кв. м, для жінок – не менше 4 кв. м, а в лікувальних закладах не менше 5 кв. метрів.

Важливу роль у виховній роботі з засудженими жінками має створення соціально-психологічної служби в жіночих установах виконання покарань, де одним із головних завдань психолога та начальника цієї служби є з'ясування психологічних характеристик і особливостей конкретної жінки. Для цього у багатьох установах виконання покарань створено кабінети психологічного аутотренінгу, і жінки охоче приходять займатися аутотренінгом, який проводиться з усіма категоріями жінок. Особливу увагу, за спостереженням психо-

логів, заслуговують заняття з жінками, засудженими за навмисне вбивство, які бувають психологічно легкозбуджуваними та погано контролюють свої емоції, а психологічний аутотренінг робить їх розслабленими і заспокоєними.

Таким чином, виходячи із вищезазначеного, можливо зробити такі висновки:

– по-перше, в умовах демократизації суспільства в новому Кримінально-виконавчому кодексі передбачено ряд гуманних заходів щодо притягнення до кримінальної відповідальності та відбування покарання жінок в установах виконання покарань у напрямі гуманізації;

– по-друге, в умовах демократизації послаблено режимні вимоги стосовно жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, для чого дозволено мати більше побачень з сім'єю, родичами, знайомими, збільшено кількість посилок, бандеролей, телефонних розмов, короткострокових та довгострокових відпусток, додаткових витрат грошей на продукти харчування. При цьому особлива увага приділена вагітним жінкам та жінкам, які мають дітей, де в будинках дитини, створюються всі умови для нормального їх виховання;

– по-третє, для жінок, які відбувають покарання, можлива відстрочка відбування покарання, особливо для жінок з дітьми, що є стимулюючим фактором виправлення та ресоціалізації жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі;

– по-четверте, повинен бути диференційований підхід до особистої психологічної поведінки жінки, для чого необхідно в законодавчому порядку передбачити жорсткі заходи для жінок, які не хочуть стати на шлях виправлення і ресоціалізації та систематично порушують режим, не бажають працювати, скоюють повторні злочини й негативно впливають на інших засуджених. Для цієї категорії жінок необхідно ввести понижені норми харчування, створювати спеціальні загони з посиленням режимом відбування покарання та ввести для них продовольчі пайки.

Для категорії жінок, які вперше вчинили злочини і не являють собою особливої небезпеки для суспільства, необхідно більше впроваджувати альтернативні види покарань, а в місцях позбавлення волі створювати нормальні умови для праці, освіти, підвищення кваліфікації, підвищення культурного, соціального та психологічного рівня.

¹ Кримінально-виконавчий кодекс України 5 травня 2009 р. Офіційне видання. – К.: Паливода, 2009. – 85 с.

² Колб О. Г. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій системі: Монографія / О. Г. Колб. – Луцьк: РВВ Вежа Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 497 с.

³ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посібник / За заг. ред. А. Х. Степанюка. – К. – Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.

⁴ Там само.

⁵ Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. – Л.: ЛГУ, 1963. – 152 с.

⁶ Стручков Н. А. Уголовная ответственность и её реализация в борьбе с преступностью. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 288 с.

⁷ Кримінально-виконавчий кодекс України 5 травня 2009 р. Офіційне видання. – К.: Паливода, 2009. – 85 с.

Резюме

Жук О. М. Режим в установах виконання покарань як основний засіб виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі.

У статті розглядаються особливості режиму відбування покарання жінок, засуджених до позбавлення волі, аналізуються основні заходи з їх виправлення та ресоціалізації, а також особливості відбування покарання жінок, які мають дітей. У сучасних умовах реформування пенітенціарної системи режим відбування покарання в установах виконання покарань повинен сприяти підвищенню відповідальності засуджених.

Ключові слова: режим відбування покарання, ресоціалізація, виправлення, заохочення, стягнення.

Резюме

Жук Е. Н. Режим в учреждениях по исполнению наказания как основное средство исправления и ресоциализации женщин, осужденных к лишению свободы.

В статье рассматриваются особенности режима отбывания наказания женщин, осужденных к лишению свободы, анализируются основные способы по их исправлению а также ресоциализации, и особенности отбывания наказания женщин, имеющих детей. В современных условиях реформирования пенитенциарной системы режим отбывания наказания в учреждениях по исполнению наказания должен содействовать повышению ответственности осужденных.

Ключевые слова: режим отбывания наказания, ресоциализация, исправление, поощрения, взыскания.

Summary

Zhuk O. Mode in establishments on execution of punishment as basic mean of correction and re-education of women.

In the article the features of the mode of serving of punishment of women convict are examined to imprisonment, basic measures are analyzed on their correction and resocialization, and also the features of serving of punishment of women which have children.

Key words: mode of serving of punishment, resocialization, correction, encouragement, penalty.

Отримано 24.02.2014